

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN ETKİN VATANDAŞLIK DEĞERLERİ ÖLÇEĞİNİN (EVDÖ) GELİŞTİRİLMESİ*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Hüseyin ÇALIŞKAN¹, Yusuf YILDIRIM²

* Bu çalışma, Doç. Dr. Hüseyin Çalışkan danışmanlığında hazırlanan “Okul Dışı Etkinlik Temelli Değerler Eğitimi Programının Öğrencilerin Etkin Vatandaşlık Değerlerine Etkisi” başlıklı doktora tezinin ölçek geliştirme kısmından hazırlanmıştır.

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi, caliskan06@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6849-1318.

2 Dr., Bursa İnegöl Erdem Beyazıt İmam Hatip Ortaokulu, yusufyildirimakademik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0035-8443.

Geliş Tarihi: 27.05.2020 Kabul Tarihi: 01.10.2020

Öz: Araştırmada, ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık değerlerinin düzeylerini belirlemek için alt ölçekleriyle birlikte etkin vatandaşlık değerleri ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Öncelikle, 145 maddenin yer aldığı bir madde havuzu oluşturulmuştur. AFA için 829, DFA için 1223 ve test tekrar test için 92 olmak üzere toplam 2.144 ortaokul öğrencisiyle çalışma yürütülmüştür. EVDÖ, altı alt ölçek ve 82 madden oluşmaktadır. Alt ölçekler yardımseverlik değer ölçeği (“toplumsal” ve “evrensel”) dışında “bireysel”, “toplumsal” ve “evrensel” olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. DFA sonuçları temel ölçüt olan model uyum indekslerini oldukça iyi düzeyde karşıladığı için oluşturulan yapının istatistiksel ve kuramsal noktadan da uygun olduğu düşünülmektedir. Güvenirlik çalışmaları sonucunda alt ölçekler için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları adil olma .76, sorumluluk .80, yardımseverlik .79, sevgi .77, saygı .79, doğruluk-dürüstlük .74; ölçeğin tamamı için ise .95 olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ortaokul öğrencilerine yönelik geliştirilen 82 maddelik EVDÖ ve altı alt ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Değer, değerler eğitimi, etkin vatandaşlık değerleri ölçeği, etkin vatandaşlık, ölçek geliştirme.

DEVELOPING EFFECTIVE CITIZENSHIP VALUES SCALE (ECVS) FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Abstract:

The aim of this study was to develop an effective citizenship values scale along with sub-scales to determine the effective citizenship values' levels of secondary school students. Firstly, an item pool of effective citizenship values composed of 145 items was formed. The study, a total of 2,144 secondary school students, EFA for 829, CFA for 1223 and test-retest for 92, were conducted. The ECVS, consists of six subscales and 82 items. Sub-scales consist of three factors: "individual", "social" and "universal" besides the helpfulness value scale ("social" and "universal"). Since the model fit indices obtained as a result of CFA meet the basic criteria at a very good level, the structure, that is created, is considered to be theoretically and statistically appropriate for all sub-scales and ECVS. As a result of the reliability analysis, the Cronbach Alpha reliability coefficients for sub-scales are being-fair .76, responsibility .80, helpfulness .79, love .77, respect .79, rightfulness / honesty .74; for the ECVS .95. In conclusion, it can be said that the 82-item ECVS and six sub-scales developed for secondary school students is a valid and reliable

Keywords: Value, value education, effective citizenship values scale, effective citizenship, scale development.

Giriş

İnsanların davranışlarını kontrol eden içsel ve dışsal faktörler bulunmaktadır. Bireylerin davranışını etkileyen iç güçlerden birisi değerler olarak kabul görmektedir. İnsan davranışlarını belirlemede kilit bir role sahip olan değerler bireylerin davranış biçimleriyle de doğrudan ilişkilidir (Kurtdeğir Fidan, 2009; Yıldırım, 2019). Bu bağlamda değerler insan davranışı üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Değerler eğitiminin odak noktası toplumun "iyi insan-iyi vatandaş" yetiştirme gayesi olarak değerlendirilebilir (Hökelekli, 2011; Kasapoğlu, 2013; Taş,

2016; Sapsağlam, 2015; Yıldırım, 2019). Gerek değerler eğitimi olsun gerekse vatandaşlık eğitimi olsun ortak noktaları iyi insan ve iyi bir vatandaş yetiştirmektir. Türk eğitim sisteminin hedefleri arasında öğrencileri “iyi insan” ve “iyi vatandaş” olarak yetiştirmelerini sağlayacak değer, tutum, davranış ve alışkanlıklarla donatmak yer almaktadır (MEB, 2017). İyi vatandaşın bir diğer şekli ise değerlere sahip olmasıdır. Bu değerlerin başında etkin vatandaşlık değerleri gelmektedir.

Literatürde vatandaşlık etkin, aktif, etkili vb. ifadelerle vasıflandırılmaktadır. Bu kavramların bazen birbiri yerine kullanıldığı da görülmektedir. Etkin kelimesi “hareketli, işleyen, çalışan, faal, aktif, dinamik” (TDK, 2005, 662) anlamlarında kullanılırken etkili kelimesi “etkisi olan, kuvvetli, tesirli, müessir, patetik” (TDK, 2005, 662) anlamında kullanılmaktadır. Aktif kelimesi “etkin, canlı, hareketli, çalışkan, faal” (TDK, 2005, 61) şeklinde tanımlanmaktadır. Türk vatandaşlık eğitimi literatürüne İngilizce literatürden geçen aktif vatandaşlık kavramı (active citizenship) etkin vatandaşlık veya çoğunlukla etkili vatandaşlık olarak kullanılmıştır.

Etkin vatandaşlık bir komşuya yardımcı olmak kadar basit, büyük bir yardım kampanyası düzenlemek kadar zor olabilir. Etkin vatandaşların yapmış olduğu her bir faaliyet içinde bir takım değerleri barındırmaktadır. Sanchez ve Stewart (2006, 20) “iyi” karakterin ve “doğru” değerlerin etkin vatandaşlığın ayrılmaz bileşenleri olduğunu bildirmişlerdir. Vatandaşlık eğitiminin bir yönünü, değerlerin eğitiminin oluşturduğu kabul edilmektedir (Yıldırım, 2019). Bundan dolayı iyi bir vatandaştan beklenenlerden birinin de bir takım değerlere sahip olması şeklinde belirtilebilir. Bu değerler genel olarak etkin vatandaşlık değerleri olarak ifade edilebilmektedir

Vatandaşlık değerleri olarak farklı değerler ifade edilmiş olsa da literatürde; adil olma (Kahne ve Westheimer, 2004; Tan, Naidu ve Jamila Osman, 2017), sorumluluk (Berkowitz ve Bier, 2005; Kahne ve Westheimer, 2004; Hoge, 2002; Mcgowan ve Godwin, 1986; Tan ve Tan, 2014; Okwilagwe ve Mubonyin, 2011; Wilkins, 1999), saygı (Berkowitz ve Bier, 2005; Hoge, 2002; Mcgowan ve Godwin, 1986; Tan, Naidu ve Jamila Osman, 2017; Tan ve Tan, 2014; Okwilagwe ve Mubonyin, 2011), sevgi (Hoge, 2002; Okwilagwe ve Mubonyin, 2011), yardımseverlik (Hoge, 2002; Okwilagwe ve Mubonyin, 2011), doğruluk dürüstlük (Berkowitz ve Bier, 2005; Hoge, 2002; Tan ve Tan, 2014; Okwilagwe ve Mubonyin, 2011) gibi değerler daha sık ifade edilmektedir.

Westheimer ve Kahne (2004) göre etkin vatandaşlık bir değer örgüsü içermektedir. Bu örgü içerisinde sevgi, saygı başta olmak üzere sorumluluk, adil olma, dürüstlük, yardımseverlik, sorumluluk, dayanışma, çalışkanlık gibi değerler de yer almaktadır. Toplumların huzur içinde yaşayabilmesi için iyi insan-iyi vatandaşlara ihtiyacı vardır. İyi vatandaş ise etkin vatandaşlık değerlerine sıkı sıkıya bağlı bireyler olarak kabul edilmektedir. Dynneson ve Gross (1982, 229) göre iyi vatandaşlar devlet belgelerinde belirtilen değerlere ve ilkelere bağlı vatansesver ve sadık olan bireylerdir. Bu bireylerin yetişeceği yer ise başta ilk ve ortaokul olmak üzere eğitim kurumlarıdır. Bundan dolayı ortaokul, öğrencilerin etkin vatandaşlık değerlerinin benimseyip hayata aktarmalarında çok önemli bir dönem olarak ifade edilebilir. Çünkü bu dönemlerde çocuklar, değerler eğitimi ile ilgili etkinliklere gönüllü olarak katılmakla beraber değerleri benimseme eğilimindedirler (Çalışkan ve Sağlam, 2012; McGovan ve Godwin, 1986). Ayrıca vatandaşların tamamına yakını ortaokuldan sonraki eğitim dönemine örgün olarak devam edememektedirler. Bundan dolayı örgün eğitim aracılığıyla verilen etkin vatandaşlık değerlerini alma fırsatı bulamamaktadırlar.

Literatürde, değerlerle ilgili farklı çalışmalar bulunmaktadır (Bolat, 2016; Çalışkan, Yıldırım, Kılınc, 2019; Kan, 2010; Küçükşen ve Budak, 2017; Meydan, 2014; Turan ve Aktan, 2008; Yeşil ve Aydın, 2007; Yıldırım ve Akpınar, 2016; Yıldırım ve Çalışkan, 2018). Bu çalışmaların dışında farklı değerlere yönelik ölçek geliştirme çalışmaları da bulunmaktadır (Akbaşlı, Bolat, 2013; Çalışkan ve Sağlam, 2012; Sezgin, 2006; Selvi, 2006; Tunca, 2012). Sosyal bilgiler öğretim programında sıklıkla yer alan ve kök değerler olarak da belirtilen literatürde de etkin vatandaşlıkla ilişkilendirilen adil olma, doğruluk-dürüstlük, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik değerlerini bir arada doğrudan ölçen bir ölçeğe olmadığı anlaşılmıştır. Yine yapılan araştırma kapsamında doğrudan ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık değerlerine yönelik bir ölçek geliştirme çalışmasına rastlanmamıştır. Tüm değerler gibi "etkin vatandaşlık" değerlerinin de benimsenme sürecinde ortaokul döneminin kritik ve önemli olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı başta sosyal bilgiler öğretim programında belirtilen, kök değerler kapsamında ve alanyazında etkin vatandaşlık için ifade edilen değerlerin yer aldığı "etkin vatandaşlık değerleri ölçeğinin" geliştirilmesine ihtiyaç olduğuna karar verilmiştir. Bu çalışmanın yukarıda vurgulanan ve literatürdeki çalışmalardan gerek amaç gerekse içe-

rik açısından farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık değerlerini alt ölçekleriyle birlikte ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmek şeklinde ifade edilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel yöntemlerden birisi olan betimsel tarama modeli kapsamında yürütülmüştür. Karasar (2005) tarama modelini, geçmişte veya günümüzdeki herhangi bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeye çalışan bir araştırma yaklaşımı olarak ifade etmektedir.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada çalışma gruplarını, Bursa ili İnegöl ilçesi sınırları içerisinde bulunan devlet okullarında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada açımlayıcı faktör analizi (AFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve test tekrar test süreçleri için üç farklı çalışma grubu kullanılmıştır. Çalışmanın yürütüldüğü gruplara ait genel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Gruplarının Genel Özellikleri

	Grup	AFA Çalışma Grubu		DFA Çalışma Grubu		Test Tekrar Test Grubu	
		N	%	N	%	N	%
Cinsiyet	Erkek	377	45.5	566	48.7	45	48.9
	Kız	452	54.5	597	51.3	47	51.1
Sınıf	5.sınıf	380	45.8	304	24.9	-	
	6.sınıf	113	13.6	355	29.0	-	
	7.sınıf	139	16.8	284	23.2	92	100
	8.sınıf	197	23.8	280	22.9	-	
Toplam		829	100	1223	100	92	100

AFA çalışma grubu sınıf düzeylerine göre beşinci (n=380), altıncı (n=113), yedinci (n=139), ve sekizinci sınıflardan (n=197); cinsiyete göre ise %54,5’i kız öğrenci (n=452), ve %45,5’i erkek öğrenci (n=377) olmak üzere toplam 829 öğrenciden oluşmaktadır. DFA çalışma grubu sınıf düzeylerine göre beşinci

(n=304), altıncı (n=355), yedinci (n=284) ve sekizinci sınıflardan (n=280); cinsiyete göre ise %48,7'si kız (n=566), %51,3'ü erkek (n=597) olmak üzere toplam 1223 öğrenciden oluşmaktadır. Ayrıca ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik çalışması, AFA ve DFA çalışmalarının yapılmadığı başka bir okulda öğrenim gören 42'si erkek 40'ı kız 92 yedinci sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür.

Literatürde örneklemin kaç kişiden oluşması konusunda farklı görüşler vardır. Gorsuch ve Venable (1983) ile Kline (1979) gibi araştırmacılar sağlıklı bir açımlayıcı faktör analizi yapılabilmesi için örneklem sayısının en az 100; Guilford (1954), Bryman ve Cramer (2002) en az 200; Cattell (1978) 250 olması gerektiğini belirtmişlerdir (Gorsuch ve Venable, 1983; Kline ve Cooper, 1984; MacCallum, Widaman, Zhang ve Hong, 1999; Russell, 2002). Faktör analizinde yeterli örneklem büyüklükleri 300 katılımcı "iyi", 500 katılımcı "çok iyi" ve 1.000 veya daha fazla katılımcı ise "mükemmel" şeklinde ifade edilmiştir (MacCallum ve diğerleri, 1999; Reise, Waller ve Comrey, 2000). Russell (2002, 1623) ise madde başına 5 veya 10 katılımcıdan oluşan minimum miktarlar önermiştir.

AFA çalışma grubunda eksik kodlama yapan, ciddi bir şekilde doldurmayan katılımcılar çıkartıldığı zaman 829 kişi ile araştırma yürütülmüştür. AFA sürecinde EVDÖ'nün madde sayısı 145 olarak belirlenmiştir. Bu da madde başına yaklaşık 6 katılımcı denk geldiği hesaplanmaktadır. İstenen minimum rakamın üstündedir. Alt ölçeklerin madde sayısı ayrı ayrı dikkate alınarak incelendiğinde ise 10 katından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum AFA için istenen katılımcı sayısına ulaşıldığını göstermektedir. Benzer şekilde DFA ise yanlış ve eksik kodlamalar çıkartıldıktan sonra 1223 katılımcı ile çalışma yürütülmüştür. DFA madde sayısı (82 madde) ve katılımcı sayısı (1223) oranlandığında 10 katından çok fazla olduğu görülmektedir. Böylelikle Russell (2002) ve MacCallum ve diğerlerinin (1999) belirttiği en az 500 den fazla olma ya da on katı kadar olma kriterleri sağlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

İlk olarak etkin vatandaşlık, vatandaşlık özellikleri, vatandaşa bulunması gereken değerler, sosyal bilgiler öğretiminde bulunan değerlerle ilgili kuramsal bilgiler ve alanda yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Alan yazın araştırması sonucunda araştırmacı tarafından 98 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan bu havuz beş sosyal bilgiler öğretmenini ve biri

ölçeme değerlendirme/değerler eğitimi, diğeri vatandaşlık eğitimi, üçüncüsü de değerler eğitimi olmak üzere üç alan uzmanının görüşlerine sunulmuştur. Uzmanlardan gelen öneriler doğrultusunda çıkarılması istenen maddeler çıkarılmış eklenmesi istenilen maddeler eklemiş ve neticede yeni madde havuzundaki madde sayısı 145 olarak belirlenmiştir.

Madde havuzundaki 145 madde beş sosyal bilgiler öğretmenini, üç Türkçe öğretmenini, üç rehber öğretmenle birlikte ölçek geliştirme çalışmaları yapan sosyal bilgiler eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve değerler eğitimi alanında üç uzmana anlaşılabilirlik, öğrenci seviyesine uygunluk, dil bilgisi, alana uygunluk ve ifadelendirme açısından inceletirilmiştir. Gelen dönütlere göre maddelerde gerekli düzeltme işlemleri yapılmıştır. Bu işlemdeki amaç ölçeğin kapsam geçerliliğini sağlanmak istenmesidir. Zira Balcı (2004) kapsam geçerliliğini, ölçeğin ölçülmek isteneni ölçebilme yeterliliğiyle ilgili uzman görüşü şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca taslak etkin vatandaşlık değerleri ölçeğinin yapısı uzman görüşüne dayalı olarak altı alt ölçekten (adil olma, sorumluluk, sevgi, saygı, yardımseverlik, doğruluk dürüstlük değer ölçekleri şeklinde) oluşacak şekilde oluşturulmuştur. Daha sonra bu taslak ölçekler beşli Likert tipi (5 “Tamamen uygun”, 4 “Uygun”, 3 “Biraz uygun”, 2 “Uygun değil”, 1 “Hiç uygun değil”) bir dereceleme ölçeği olarak yapılandırılmıştır. Taslak ölçekler toplam 145 maddeden oluştuğu için ölçek üç bölüme ayrılarak farklı oturumlar şeklinde uygulanmıştır. Uygulama neticesinde elde edilen veriler üzerinden geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yürütülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

EVDÖ'nün geçerlik ve güvenilirlik analizlerini yapmak için 829 ortaokul öğrencisine deneme maksatlı olarak uygulanmıştır. Uygulanan taslak ölçeğin örnekleminin büyüklük düzeyinin belirlenen analize uygunluğunun belirlenebilmesi için Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısına bakılmıştır. Ayrıca verilerin çok değişkenli normal dağılım durumunu tespit etmek amacıyla Barlett Küresellik Testi yapılmıştır. EVDÖ'ye yönelik bir bütün olarak güvenilirlik çalışmaları yapılırken, AFA ve DFA çalışmalarına tabi tutulmamıştır. Kuramsal bilgiler dahilinde uzman görüşlerine göre belirlenen alt ölçeklere bütün olarak bu isimlendirme yapılmıştır.

AFA, ölçme aracında yer alan maddelerin kaç alt başlık altında toplanabileceğini ve bu maddeler arasında ne tür ilişkinin bulunduğunu belirlemek

amacıyla yapılmaktadır (Seçer, 2013). AFA uygulamasında aynı faktör grubunda toplanan maddelere, maddelerin içeriği ve literatür dikkate alınarak bir ad verilmeye çalışılır. Çok faktörlü desenlerde açıklanan toplam varyansın en az %41'in üzerinde olması beklenmektedir (Kline, 1994). Alt ölçeklerin yapı geçerliliğinin belirlenmesi için temel bileşenler analizinden "Direct Oblimin" döndürme tekniği kullanılmıştır. Alt ölçeklere ilişkin analizlerde faktör yüklerinin en az .30 (Büyüköztürk, 2006) olması gerektiğine karar verilmiştir.

DFA, kuramsal bir temel çerçevesinde oluşturulan, daha önceden tanımlanmış ve sınırlandırılmış bir yapının, bir model olarak doğrulanabilirliğinin sınıandığı bir analizdir (Çalışkan ve Sağlam, 2012). DFA, hipotezlenmiş faktör yapısının gözlemlenen verilere ne kadar iyi uyduğunu değerlendirmek için tasarlanmıştır (Russell, 2002). DFA çalışmaları bağlamında alt ölçeklerin her biri için ayrı ayrı başta Ki-kare uyum testi olmak üzere, fazlalık uyum indeksi (IFI), normalleştirilmiş uyum indeksi (NFI), iyilik uyum indeksi (GFI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), görel uyum indeksi (RFI), ortalama hataların karekökü (RMR) ve yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) incelenmiştir. Bu indekslerinde literatür dikkate alınarak (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010; Gerbing ve Anderson, 1993; Tabachnick ve Fidel, 2001) yaygın olarak kullanılan RMR ve RMSEA $<.05$; NFI, IFI, RFI, CFI ve GFI $>.90$ ölçütleri dikkate alınmıştır.

EVDÖ'nün ve her bir alt ölçeğin güvenilirlik belirleyebilmek için iki yarı testi (Spearman Brown), iç tutarlılık (Alfa) ve farklı bir veri setiyle test-tekerrar test güvenilirlik katsayılarına bakılmıştır. Özellikle de iki yarı testi ve iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları hem AFA hem de DFA sürecinde incelenmiştir. Madde analizi yapmak amacıyla düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonu bakılmıştır. Ayrıca alt %27 ile üst %27'lik gruplar arasındaki farkların anlamlılığını belirlemek için t-testi yapılmıştır.

Tüm bu analizlerin yapılmadan önce veri setlerinin normalliğine ilişkin gerekli işlemler yapılmıştır. Can'a (2013) göre araştırmalarda yapılan istatistiksel işlemlerin, parametrik olması, araştırma sonuçlarının güvenilirliği ve genellebilirliği açısından gereklidir. İlk önce AFA ve DFA için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi yapılarak normallik değerleri hesaplanmıştır. Ama normallik değerinin anlamlı çıktığı görülmüştür. Bu durum örneklemin büyüklüğü ile açıklanabilmektedir. Daha sonra normallik varsayımının belirle-

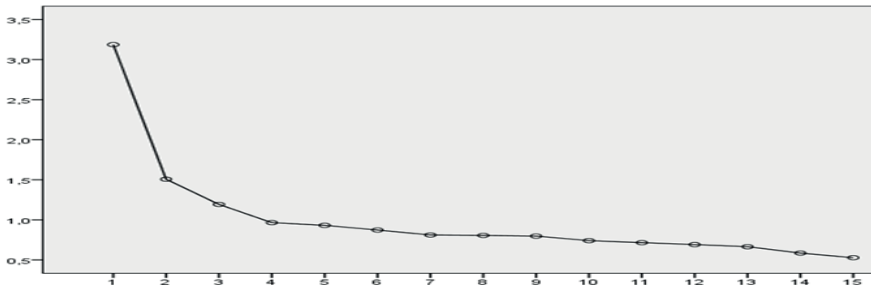
mede diğer bir ölçüt olarak basıklık-çarpıklık değerleri incelenmiştir. Çünkü çarpıklık basıklık değerleri, histogram, Q-Q grafiği, incelendiğinde ideal bir normal dağılım gösterdiği düşünülen; ancak Kolmogorov-Smirnov testinde anlamlı çıkan veri setleriyle karşılaşılabilmektedir (Akbulut, 2010). Aritmetik ortalama, mod ve medyan ilişkisi, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer alması, basıklık ve çarpıklık değerlerini hata varyanslarına bölünmesi ile -1.96 ile +1.96 arasında değer alması, histogram, Q-Q grafiği, eğiliminden arındırılmış Q-Q grafiği ve kutu grafiği incelendiğinde normallik şartını karşıladığı belirlenmiştir. Buna göre AFA ve DFA verilerinin normal dağılım gösterdiği sonucuna elde edilmiştir.

Bulgular

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Ölçeklerin geçerliğine ilişkin ilk olarak AFA yapılmıştır. Daha sonra AFA ile oluşturulan yapılar ise DFA tabii tutularak doğrulanmaya çalışılmıştır. Alt ölçeklere ilişkin elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Adil olma değer ölçeği: İlk olarak yapı geçerliğine uygunluğunu belirlemek amacıyla iç tutarlılıklarına bakılmıştır. Madde-toplam korelasyonu düşük çıkan 3 madde 26 maddelik ölçekten çıkarılmıştır. 23 maddelik ölçeğe Kaiser-Meyer Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik testi yapılmıştır. KMO değeri .81; Barlett Küresellik testi sonucu anlamlı bulunmuştur ($\chi^2= 1402.163; p<.01$). KMO testinin .60 ve üzeri, Barlett Küresellik testi sonucunun ise istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır (Jeong, 2004). Yapılan analizler neticesinde saptanan değerler iyi düzeyde olduğuna karar verilince faktör analizi yapılmıştır.

Şekil 1. Adil olma değer ölçeği yamaç-birikinti grafiği

Hiçbir faktörde yer almayan maddeler sırasıyla ölçekten çıkarılarak analizler tekrarlanmıştır. Maddeler ölçekten çıkartıldıktan sonra geliştirilen yapının üç faktörlü olduğuna öz-değerler ve grafikler doğrultusunda karar verilmiştir. Kalan 15 madde üç faktörlü yapıya ilişkin maddelere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

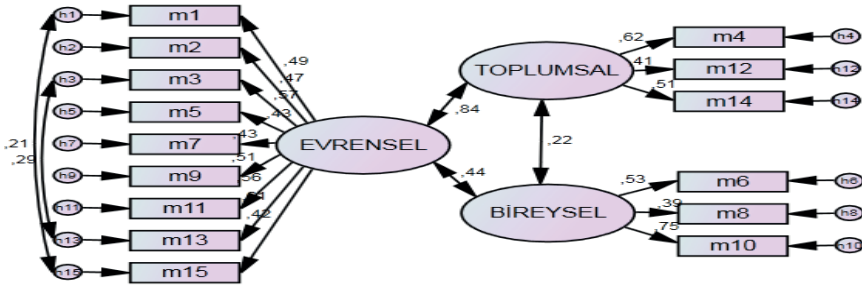
Tablo 2. Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Bulgular

	Ortak Varyans	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Madde Toplam Kolerasyonu	Alt-Üst (%27)
Madde 9	.39	.65			.42	10.13*
Madde 13	.40	.62			.60	19.22*
Madde 3	.45	.61			.53	19.03*
Madde 11	.32	.53			.43	10.29*
Madde 5	.30	.52			.38	11.37*
Madde 15	.29	.52			.36	16.65*
Madde 2	.27	.47			.36	15.12*
Madde 7	.25	.38			.38	8.49*
Madde 1	.25	.33			.42	12.21*
Madde 6	.64		.80		.26	15.23*
Madde 1	.56		.72		.32	16.81*
Madde 8	.34		.57		.26	10.82*
Madde 14	.54			.75	.29	7.23*
Madde 4	.48			.62	.40	9.65*
Madde 12	.42			.60	.34	11.67*
Özdeğerler		3.18	1.50	1.19	Toplam	
Varyanslar		21.25	10.05	7.95	39.25	

* $p > .05$

Tablo 2 incelendiğinde her bir boyuta ilişkin faktör yüklerinin .30 ile .80 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan toplam %39.25'lik varyansın %21.25'i birinci, %10.05'i ikinci ve 7.95'i üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörler altında yer alan maddeler; literatüre, içeriğe ve kuramsal yapıya uygun bir şekilde birinci faktör "*evrensel boyut*", ikinci faktör "*toplumsal*

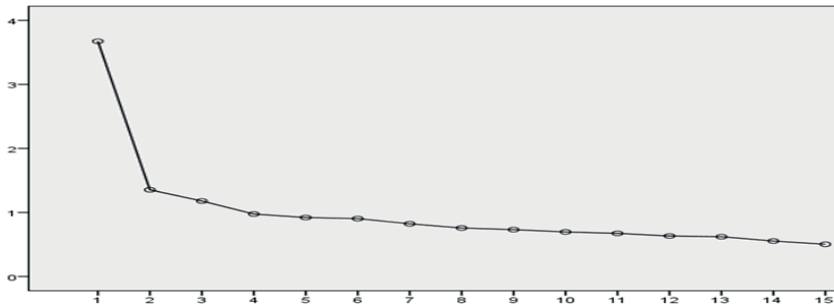
boyut” ve üçüncü faktör ise *“bireysel boyut”* olarak adlandırılmıştır. 15 maddelik üç boyuttan oluşan ölçeğin 12 maddesi olumlu 3 maddesi ise olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Yapılan DFA’ya ilişkin sonuçlar Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Adil olma değer ölçeğine ait path diyagramı

Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için yapılan DFA’dan elde edilen veriler incelenmiştir. Ki-kare değerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2=178.70$, $sd=85$, $p=.000$). Uyum indeksi değerleri ise $NFI=.90$, $IFI=.95$, $CFI=.95$, $GFI=.97$, $AGFI=.95$, $TLI=.94$, $RMSEA=.039$ ve $SRMR=.04$ olarak bulunmuştur. Uyum indeksi değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür.

Sorumluluk değer ölçeği: 20 maddeden oluşan ölçeğe KMO ve Barlett Küresellik testi yapılmıştır. KMO değeri .86; Barlett Küresellik testi sonucu anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1801.73$; $p<.01$). Pilot uygulamada bulunan 20 maddelik sorumluluk değer ölçeği’nin yapı geçerliliği için AFA yapılmıştır.

Şekil 3. Sorumluluk değer ölçeği yamaç-birikinti grafiği

Hiçbir faktörde yer almayan maddeler ölçekten teker teker çıkarılmıştır. Çıkarılan maddelerden sonra ölçeğin yapısı üç faktörlü olduğuna gerek öz-değerler gerekse de grafikler doğrultusunda karar verilmiştir. Kalan 15 maddelik üç faktörlü yapıya ilişkin maddelere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

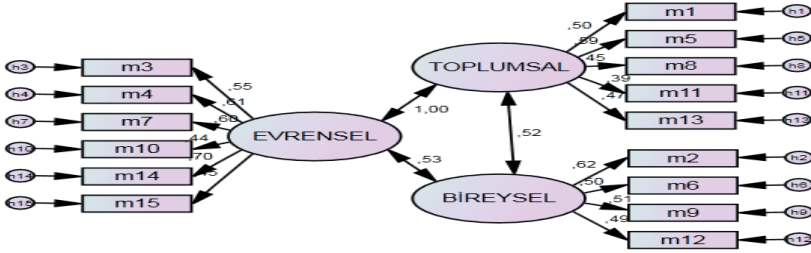
Tablo 3. Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Bulgular

	Ortak Varyans	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Madde Toplam Kolerasyonu	Alt-Üst (%27)
Madde 3	.45	.77			.45	16.60*
Madde 14	.48	.75			.56	19.34*
Madde 15	.39	.64			.40	12.35*
Madde 7	.49	.64			.51	16.90*
Madde 10	.32	.52			.39	11.57*
Madde 4	.42	.50			.53	17.63*
Madde 8	.50		.78		.38	12.50*
Madde 11	.32		.63		.31	8.96*
Madde 13	.39		.61		.41	11.29
Madde 5	.51		.53		.50	16.47*
Madde 1	.37		.45		.47	13.07*
Madde 6	.45			.69	.33	11.05*
Madde 9	.43			.67	.40	15.10*
Madde 12	.36			.63	.32	11.89*
Madde 2	.32			.44	.41	13.91*
Özdeğerler		3.67	1.35	1.18	Toplam	
Varyanslar		24.50	9.02	7.86	41.38	

* $p > .05$

Tablo 3’de her bir boyuta ilişkin faktör yüklerinin .44 ile .75 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan toplam %41.38’lik varyansın %24.50’i birinci, %9.02’si ikinci ve %7.86’sı üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörler altında yer alan maddeler; başta literatür olmak üzere içeriğe ve kuramsal yapıya uygun şekilde birinci faktör “*bireysel boyut*”, ikinci faktör “*toplumsal boyut*” ve üçüncü faktör ise “*evrensel boyut*” olarak adlandırılmıştır. 15 mad-

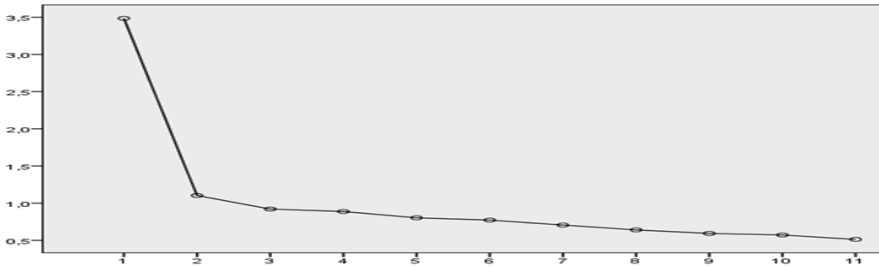
delik üç boyuttan oluşan ölçeğin 11 maddesi olumlu; 4 maddesi ise olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Yapının doğruluğunun test edilmesi için DFA yapılmış ve buna ilişkin sonuçlar Şekil 4’de verilmiştir.

Şekil 4. Sorumluluk değer ölçeğine ait path diyagramı

Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için yapılan DFA’dan elde edilen veriler incelenmiştir. Ki-kare değerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2=151.28$, $sd=87$, $p=.00$). Uyum indeksi değerleri ise IFI=.96, NFI=.92, CFI=.96, TLI=.96, GFI=.97, AGFI=.96 RMSEA=.04 ve SRMR=.04 olarak bulunmuştur.

Yardımsızlık değer ölçeği: Ölçeğin yapı geçerliliğine uygunluğunu belirlemek için öncelikli olarak iç tutarlılıklarına bakılmıştır. Analiz sonucunda madde-toplam korelasyonu düşük çıkan 4 madde 27 maddelik ölçekten çıkarılmıştır. 23 maddelik ölçeğe KMO ve Barlett Küresellik testi yapılmıştır. KMO değeri .88; Barlett Küresellik testi sonucu anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=1580.39$; $p<.01$). Elde edilen değerler iyi düzeyde olduğuna karar verilince faktör analizi yapılmıştır.

Şekil 5. Yardımsızlık değer ölçeği yamaç-birikinti grafiği

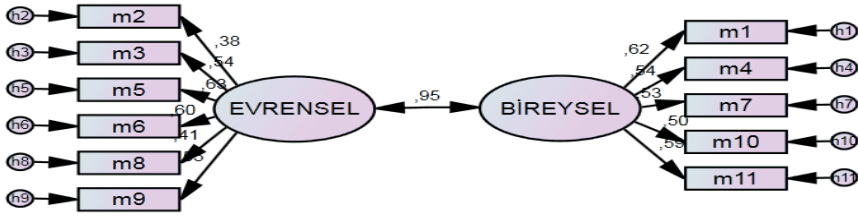
Faktörlerde yer almayan maddeler teker teker ölçekten çıkarılmıştır. Çıkarılan maddelerden sonra ölçeğin yapısının iki faktörlü olduğuna öz-değerler ve grafikler dikkate alınarak karar verilmiştir. Kalan 11 madde iki faktörlü yapıya ilişkin maddelere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 4. Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Bulgular

	Ortak Varyans	Faktör 1	Faktör 2	Madde Toplam Kolerasyonu	Alt-Üst (%27)
Madde 5	.66	.72		.54	12.02*
Madde 8	.58	.66		.36	9.51*
Madde 3	.50	.64		.44	11.40*
Madde 6	.69	.63		.50	13.01*
Madde 11	.69	.48		.47	14.25*
Madde 2	.36	.46		.33	8.06*
Madde 9	.51	.41		.49	13.99*
Madde 4	.48		-.85	.47	11.00*
Madde 10	.59		-.66	.40	12.13*
Madde 7	.60		-.62	.45	11.62*
Madde 1	.50		-.46	.57	15.33*
Özdeğerler		3.55	1.09	Toplam	
Varyanslar		32.32	9.94	42.27	

* p>.05

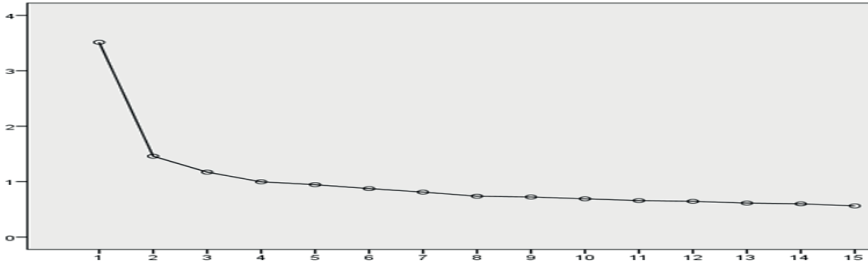
Tablo 4’de her bir boyuta ilişkin faktör yüklerinin 41 ile 85 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan toplam %42.27’lik varyansın %32.32’si birinci, %9.94’ü ikinci faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörler altında yer alan maddeler; başta literatür olmak üzere, içeriğe ve kuramsal yapıya uygun olarak birinci faktör “*toplumsal boyut*”, ikinci faktör “*evrensel boyut*” şeklinde adlandırılmıştır. 11 maddelik iki boyuttan oluşan ölçeğin tüm maddeleri olumlu ifadelerden oluşmaktadır. Oluşturulan yapının doğruluğunun test edilmesi amacıyla DFA yapılmış ve buna ilişkin sonuçlar Şekil 6’de verilmiştir.

Şekil 6. Yardımseverlik değer ölçeğine ait path diyagramı

Ölçeğin yapı geçerliği belirlemek amacıyla yapılan DFA verileri incelenmiş ve Ki-kare değerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2=90.40$, $sd=43$, $p=.00$). Uyum indeksi değerleri ise IFI=.96, NFI=.93, CFI=.96, TLI=.95, GFI=.97, AGFI=.96 RMSEA=.04 ve SRMR=.03 olarak tespit edilmiştir. Uyum indeksi değerlerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür.

Sevgi değer ölçeği: 27 maddelik taslak ölçeğe KMO ve Barlett Küresellik testi yapılmıştır. KMO değeri .84; Barlett Küresellik testi sonucu anlamlı bulunmuştur ($\chi^2= 1664.64$; $p<.01$). Elde edilen KMO ve Barlett Küresellik testi değerleri iyi düzeyde olduğuna karar verilince faktör analizi yapılmıştır.

Şekil 7. Sevgi değer ölçeği yamaç-birikinti grafiği

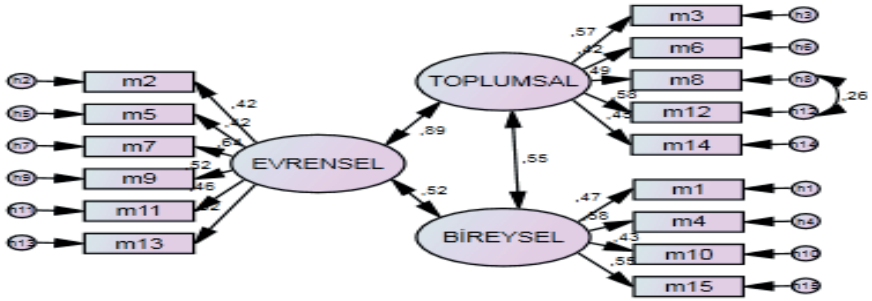
Faktörlerde yer almayan maddeler sırasıyla ölçekten çıkarılarak analizler tekrardan yapılmıştır. Ölçekten çıkartılan maddelerden sonra ölçeğin yapısı üç faktörlü olduğuna gerek öz-değerler gerekse de grafikler doğrultusunda karar verilmiştir. Kalan 15 madde üç faktörlü yapıya ilişkin maddelere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Bulgular

	Ortak Varyans	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Madde Toplam Kolerasyonu	Alt-Üst (%27)
Madde 9	.52	.64			.46	14.18*
Madde 2	.51	.60			.37	12.20*
Madde 13	.45	.57			.40	12.29*
Madde 11	.45	.57			.37	11.10*
Madde 7	.54	.54			.51	17.80*
Madde 5	.48	.51			.33	12.14*
Madde 15	.64		.76		.30	12.79*
Madde 4	.57		.71		.30	8.18*
Madde 1	.51		.64		.31	10.98*
Madde 10	.49		.48		.37	10.55*
Madde 6	.62			.79	.28	9.04*
Madde 12	.56			.63	.47	17.36*
Madde 3	.58			.55	.45	13.94*
Madde 8	.46			.53	.42	12.08*
Madde 14	.52			.41	.37	11.28*
Özdeğerler		3.51	1.45	1.17	Toplam	
Varyanslar		23.42	9.72	7.81	40.96	

* p>.05

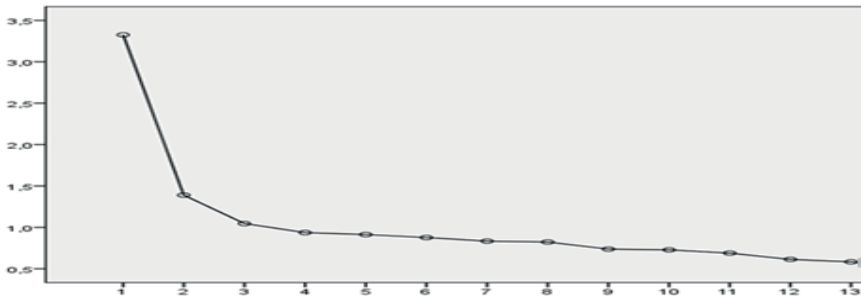
Tablo 5’de her bir boyuta ilişkin faktör yüklerinin 41 ile 79 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan toplam %40.96’lık varyansın %23.42’si birinci, %9.72’si ikinci ve 7.81’i üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörler altındaki maddeler; başta literatür olmak üzere, içeriğe ve kuramsal yapıya uygun olarak birinci faktör “toplumsal boyut”, ikinci faktör “bireysel boyut” ve üçüncü faktör ise “evrensel boyut” şeklinde adlandırılmıştır. 15 maddelik ölçeğin 11 maddesi olumlu; 4 maddesi ise olumsuz ifade edilmektedir. Yapılan DFA’ya ilişkin sonuçlar Şekil 8’de verilmiştir.

Şekil 8. Sevgi değer ölçeğine ait path diyagramı

Şekil 8 incelendiğinde yapılan DFA'ya göre toplumsal alt boyutun h8-h12 hata kovaryansları arasında ilişki bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliği için yapılan DFA incelenmiştir. Buna göre Ki-kare değerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($\chi^2=286.85$, $sd=86$, $p=.00$). Uyum indeksi değerleri ise, $IFI=.93$, $NFI=.90$, $TLI=.92$, $GFI=.97$, $CFI=.93$, $AGFI=.96$ $SRMR=.04$ ve $RMSEA=.04$ olarak bulunmuştur.

Saygı değer ölçeği: 24 maddelik taslak ölçeğe KMO ve Barlett Küresellik testi yapılmıştır. KMO değeri .83; Barlett Küresellik testi sonucunun anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2= 1458.65$; $p<.01$). Elde edilen KMO ve Barlett Küresellik testi değerleri iyi düzeyde olduğuna karar verilince faktör analizi yapılmıştır.

Şekil 9. Saygı değer ölçeği yamaç-birikinti grafiğine

Hiçbir faktörde yer almayan maddeler sırasıyla ölçekten çıkartılarak analizler tekrarlanmıştır. Ölçekten çıkartma işlemleri tamamlandıktan sonra ölçeğin yapısının üç faktörlü olduğuna öz-değerler ve grafiklere bakılarak karar verilmiştir. Kalan 13 maddelik üç faktörlü yapıya ilişkin maddelere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

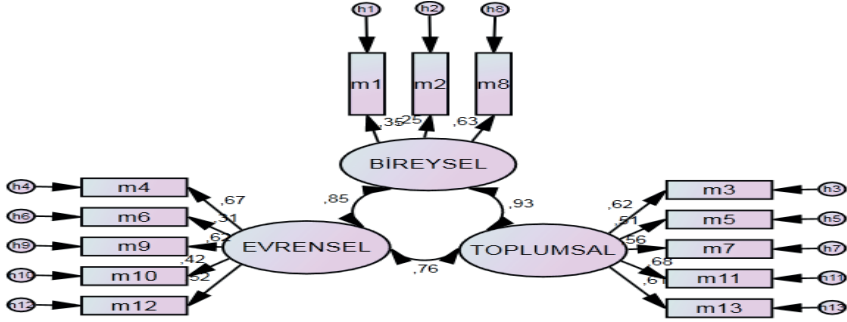
Tablo 6. Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Bulgular

	Ortak Varyans	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Madde Toplam Kolerasyonu	Alt-Üst (%27)
Madde 13	.50	.69			.42	17.04*
Madde 7	.45	.66			.32	15.70*
Madde 5	.36	.63			.56	15.60*
Madde 3	.37	.53			.28	16.64*
Madde 11	.34	.52			.33	16.68*
Madde 10	.38		.64		.48	11.99*
Madde 6	.42		.60	-.35	.42	10.08*
Madde 9	.38		.53		.53	15.76*
Madde 4	.50		.50		.50	19.17*
Madde 12	.32		.49		.52	14.46*
Madde 2	.63			.81	.50	13.09*
Madde 8	.40			.51	.46	18.71*
Madde 1	.34			.43	.33	10.46*
	Özdeğerler	3.32	1.18	1.04	Toplam	
	Varyanslar	23.75	9.92	7.47	41.15	

* $p > .05$

Tablo 6 incelendiğinde her bir boyuta ilişkin faktör yüklerinin .43 ile .81 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan toplam %41.15'lik varyansın %23.75'i birinci, %9.92'si ikinci ve 7.47'si üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörler altında yer alan maddeler; başta literatüre olmak üzere, içeriğe ve kuramsal yapıya uygun olarak birinci faktör "*toplumsal boyut*", ikinci faktör "*evrensel boyut*" ve üçüncü faktör ise "*bireysel boyut*" şeklinde adlandırılmıştır. 13 maddelik üç boyuttan oluşan ölçeğin 12 maddesi olumlu; 1 maddesi ise olumsuz ifade oluşmaktadır. Oluşturulan bu yapının doğrulu-

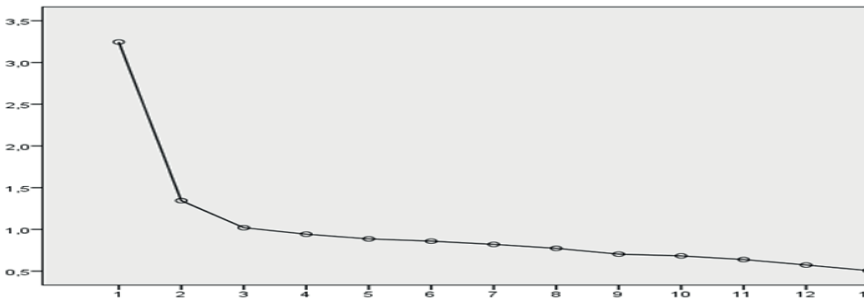
ğunu test etmek amacıyla DFA yapılmış ve buna ilişkin sonuçlar Şekil 10'da verilmiştir.

Şekil 10. Saygı değer ölçeğine ait path diyagramı

Yapılan DFA'dan elde edilen Ki-kare değerinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($\chi^2=221.35$, $sd=62$, $p=.00$). Uyum indeksi değerleri ise $IFI=.95$, $NFI=.93$, $TLI=.93$, $GFI=.97$, $CFI=.95$, $AGFI=.96$ ve $SRMR=.029$ ve $RMSEA=.046$ olarak bulunmuştur. Değerler dikkate alındığında geliştirilen modelin iyi uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

Doğruluk-dürüstlük değer ölçeği: 24 maddelik taslak ölçeğe KMO ve Barlett Küresellik testi yapılmıştır. KMO değeri .82; Barlett Küresellik testi sonucunun da anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2= 1604.30$; $p<.01$). Elde edilen KMO ve Barlett Küresellik testi değerlerinin iyi düzeyde olmasından dolayı faktör analizi yapılabileceğine karar verilmiştir.

Şekil 11. Doğruluk-dürüstlük değer ölçeği yamaç-birikinti grafiğine

Ölçekte hiçbir faktörde yer almayan maddeler teker teker ölçekten çıkarılarak analizler tekrarlanmıştır. Ölçekten madde çıkartma işlemi bittikten sonra öz-değerler ve grafiklere bakarak ölçeğin yapısının üç faktörlü olduğuna karar verilmiştir. Kalan 13 madde üç faktörlü yapıya ilişkin maddelere ait bulgular aşağıda verilmiştir.

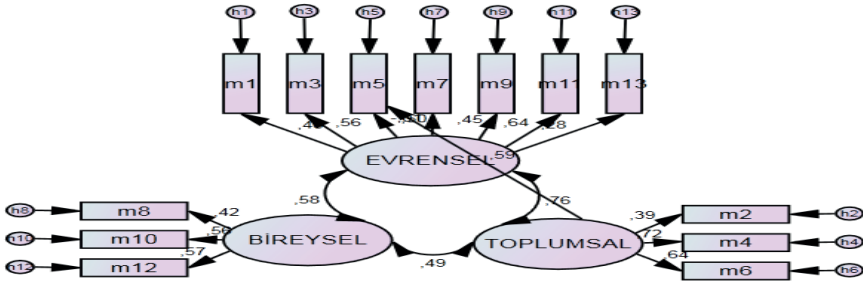
Tablo 7. Faktör Analizi Sonucunda Maddelere İlişkin Bulgular

	Ortak Varyans	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Madde Toplam Kolerasyonu	Alt-Üst (%27)
Madde 9	.39	.66			.38	9.85*
Madde 11	.43	.62			.47	15.05*
Madde 7	.33	.61			.37	9.65*
Madde 5	.35	.57			.45	14.86*
Madde 3	.36	.49			.44	15.27*
Madde 13	.25	.47			.22	9.09*
Madde 1	.23	.43			.28	8.95*
Madde 12	.55		.73		.34	12.28*
Madde 10	.54		.73		.35	12.01*
Madde 8	.51		.72		.29	9.84*
Madde 6	.71			-.89	.47	15.58*
Madde 4	.57			-.62	.52	15.56*
Madde 2	.36			-.50	.34	14.86*
	Özdeğerler	3.25	1.35	1.02	Toplam	
	Varyanslar	24.97	10.35	7.35	43.17	

* p>.05

Tablo 7 incelendiğinde her bir boyuta ilişkin faktör yüklerinin .43 ile .89 arasında değiştiği görülmektedir. Açıklanan toplam %43.17'lik varyansın %24.97'si birinci, %10.35'i ikinci ve 7.85'i üçüncü faktör tarafından açıklanmaktadır. Faktörler altında yer alan maddeler; başta literatür olmak üzere, içeriğe ve kuramsal yapıya uygun olarak birinci faktör "*evrensel boyut*", ikinci faktör "*bireysel boyut*" ve üçüncü faktör ise "*toplumsal boyut*" olarak adlandırılmıştır. 13 maddelik üç boyuttan oluşan ölçeğin 10 maddesi olumlu; 3 maddesi

ise olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Oluşturulan bu yapının doğruluğunu test etmek amacıyla DFA yapılmış ve buna ilişkin sonuçlar Şekil 12’de verilmiştir.

Şekil 12. Doğruluk-dürüstlük değer ölçeğine ait path diyagramı

Şekil 12 incelendiğinde yapılan doğrulayıcı faktör analizine göre evrensel alt boyuta ait bir madde olan m5’in hata kovaryansı ile toplumsal boyut arasında ilişkisi olduğu görülmektedir. Ölçeğin yapı geçerliği için yapılan DFA verileri incelenmiştir. Ki-kare değerinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($\chi^2=117,78$, $sd=61$, $p=.00$). Uyum indeksi değerleri ise $IFI=.95$, $NFI=.91$, $TLI=.94$, $GFI=.97$, $CFI=.95$, $AGFI=.96$, $SRMR=.04$ ve $RMSEA=.04$ olarak bulunmuştur. Değerler incelendiğinde geliştirilen modelin iyi uyum gösterdiği anlaşılmaktadır.

Alt Ölçeklerin Güvenirliğe İlişkin Bulgular

Her bir alt ölçeğin iç tutarlılıklarını belirlemek için test yarılama yöntemi ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarına hem AFA hem de DFA için kullanılan veri setleri üzerinden bakılmıştır. Ayrıca ölçeklerin kararlılığına ilişkin test-tekrar yöntemi katsayıları hesaplanmıştır, Ölçeklere ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Değer Alt Ölçeklerine İlişkin Güvenirlik Katsayı Bulguları

Değer Alt Ölçekleri	İki Yarı Test Güvenirlik Katsayısı		Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı		Test-Tekrar Test Güvenirlik Katsayısı
	AFA	DFA	AFA	DFA	
Adil Olma	.62	.78	.71	.76	.74
Sorumluluk	.70	.77	.74	.80	.80
Yardımseverlik	.71	.78	.77	.79	.79
Sevgi	.67	.75	.75	.77	.77
Saygı	.69	.78	.72	.79	.73
Doğruluk-Dürüstlük	.68	.65	.73	.74	.67

Tablo 8 incelendiğinde alt ölçeklerin güvenilirliklerine ilişkin ayrıntılı sonuçlar görülmektedir. Buna göre Cronbach Alpha güvenirlilik değerleri 71 ile 80; İki Yarı Testi güvenirlilik değeri 62 ile 78; Test-Tekrar Test güvenirlilik katsayısı ise 67 ile 80 arasında değişmektedir. Güvenirlilik katsayıları genellikle 0 ile 1 arasında bir değer alır ve kabul edilebilir bir güvenirlilik için güvenirlilik katsayısı değerinin .70 üzerinde olması istenir (Büyüköztürk, 2006). Tablodaki tüm bu güvenirlilik katsayı değerlerine göre her bir alt ölçeğin güvenilir sonuçlar verdiği söylenebilir.

Etkin vatandaşlık değerleri ölçeği (EVDÖ): Geliştirilen ölçeğin yapısında yer alan değerler literatür incelenerek belirlenen kriterler ve uzman görüşlerine dayalı olarak sevgi, saygı, sorumluluk, doğruluk-dürüstlük, adil olma, yardımseverlik şeklinde belirlenmiştir. Bu değerler belirlenirken özellikle 2005 ve 2018 sosyal bilgiler programı dikkate alınmıştır. Etkin vatandaşlık değerleri olarak belirlenen değerlerin her birisi alt ölçek olarak geçerlik ve güvenirlilik çalışmalarına tabi tutulmuş ve her birisinin geçerli ve güvenilir bir araç olduğu ortaya konulmuştur. Bu alt ölçeklerin bütünü ise “etkin vatandaşlık değerleri ölçeği” olarak isimlendirilmiştir.

EVDÖ'nün yapısı oluşturulurken AFA yapılmamıştır. AFA, gözlenen değişkenler aracılığıyla gizil yapının tanımlanmasını sağlayan bir istatistiksel tekniktir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Yapılan araştırmada ölçeğin yapısı uzman görüşü, literatür desteği ve Millî Eğitim Bakanlığının yayınladı-

ğı kök değerler ile sosyal bilgiler öğretim programı kapsamındaki vatandaşlığa yönelik değerlere göre belirlendiği için AFA çalışması yapılmamıştır. Bu ölçeği oluşturan yapı alt ölçeklerden oluştuğu için sadece yapının güvenilirlikle ilgili çalışmaları yapılmıştır.

Tablo 9. EVDÖ'ye İlişkin Güvenirlik Katsayı Bulguları

Güvenirlik Analizleri	Güvenirlik Katsayıları
AFA Veri Seti Cronbach Alpha	.95
DFA Veri Seti Cronbach Alpha	.94
AFA Veri Seti İki Yarı Test	.89
DFA Veri Seti İki Yarı Test	.86
Test Tekrar Test	.84

EVDÖ'ye yönelik hem AFA hem de DFA için kullanılan veri setleri üzerinden güvenilirlik hesaplamaları yapılmıştır. Yapılan güvenilirlik hesaplamalarına iç tutarlılık katsayısı (Alpha) AFA veri setinde .95 ve DFA veri setinde ise .94 olarak bulunmuştur. Yine EVDÖ Spearman Brown iki yarı test korelasyonu katsayısı AFA veri setinde .85, DFA için toplanan veri setinde .86 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca geliştirilen ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısını belirleyebilmek amacıyla 30 gün arayla 92 katılımcıya iki defa uygulanmıştır. Test tekrar test güvenilirliği için katılımcıların toplam puanları arasındaki korelasyon .84 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9'da madde-toplam korelasyonları ve 27'lik alt ve üst grupların madde ortalama puan sonuçları incelenmiştir. Ölçekteki maddelerin, madde-toplam test korelasyonlarının .26 ile .61 arasında bir değer aldığı belirlenmiştir. Yine EVDÖ'yü oluşturan 82 maddenin, madde ayırt edicilik özelliklerini saptayabilmek için 1223 katılımcının ölçekten aldıkları toplam puanlar azdan çoğa doğru sıralanmıştır. %27'lik üst ve alt gruplardaki öğrencilerin toplam puan ortalamaları t-testi yapılarak ölçekteki tüm maddeler için ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Üst ve alt gruplarda yer alan öğrencilerin toplam puan ortalamaları %27'lik üst-alt grupların puanlarındaki farklara yönelik t (sd=512) değerlerinin 8.06 ile 19.34 arasında farklılaştığı saptanmıştır. Üstelik ölçekteki her bir maddenin p <.01 düzeyinde anlamlılık gösterdiği saptanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin etkin vatandaşlık değerleri düzeyini belirlemek için alt ölçekleri ile birlikte etkin vatandaşlık değerleri ölçeği geliştirilerek ölçeğe ait psikometrik özellikler incelenmiştir. İlk olarak başta literatür olmak üzere uzman görüşlerinden de faydalanılarak 145 maddeden oluşan, beşli Likert tipi taslak bir ölçek hazırlanmıştır. Geliştirilen taslak ölçek kapsam ve görünüş geçerliği için uzmanlar görüşüne sunulmuştur. Uzmanların değerlendirmeleri ve onlardan gelen dönütlere göre taslak ölçeğe son şekli verilmiştir. Bundan sonra ise ölçeğin geçerlik çalışmaları yapılmıştır.

İlk olarak EVDÖ'nün alt ölçeklerine AFA yapılmıştır. Alt ölçeklere yönelik yapılan AFA sonucuna göre her bir alt ölçeğin toplam varyansının %40'ın üzerine açıkladığı görülmüştür. Büyüköztürk'e (2006) göre çok faktörlü yapıların açıklanan varyans oranının %40'ın üzerinde olması, ölçeğin yapı geçerliğini iyi düzeyde sağlandığının ve ilgili yapının iyi bir şekilde ölçüldüğünün kanıtı olarak yorumlanabilir. Alt ölçeklerden adil olma değer ölçeği, sorumluluk değer ölçeği, sevgi değer ölçeği, saygı değer ölçeği ve doğruluk-dürüstlük değer ölçeği "bireysel", "toplumsal" ve "evrensel" olmak üzere için üç alt faktörden oluşurken yardımseverlik değer ölçeği ise "toplumsal" ve "evrensel" olmak üzere iki alt faktörden oluşmaktadır. AFA sonucunda oluşturulan yapının doğruluğunu test etmek için DFA yapılmıştır. DFA sonucunda geliştirilen model uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca elde edilen tüm sonuçların temel ölçütleri oldukça iyi düzeyde karşıladığı saptanmıştır. Böylece geliştirilen ölçeğe ait yapının kuramsal ve istatistiksel bakımdan uygunluğu DFA aracılığıyla doğrulanmıştır.

EVDÖ ve alt ölçekler için iç tutarlılık anlamındaki güvenilirlikleri Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı, katılımcıların ölçekten aldıkları puanlarının tutarlılığına ilişkin güvenilirlik Spearman Brown iki yarı güvenilirlik katsayıları incelenmiştir. Ayrıca ölçeğin kararlılık anlamındaki güvenilirliğini belirlemek amacıyla test-tekrar test güvenilirlik katsayısı farklı bir çalışma grubu ile hesaplanarak incelenmiştir. EVDÖ ve alt ölçekleri için Spearman Brown, Cronbach Alpha ve test tekrar test güvenilirliği, güvenilirlik için temel ölçüt olan .70'i yeterli düzeyde karşıladığı bulunmuştur. Kalaycı'ya (2014) güvenilirlik değeri .60 ile .80 arasında olması ölçeğin "oldukça güvenilir" olarak ifade edilebilir. Benzer şekilde Tuğut ve Gölbaşı (2010) Cronbach α katsayısı .60-.79 arası "ol-

dukça güvenilir”, .80-1.00 arası ise “yüksek derecede güvenilir” olarak ifade etmektedir. Literatürde Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının .70’in altına düşmemesi gerektiği de ifade edilmektedir (Demirci ve Ekşi, 2015; Lam, Ariffin ve Ahmad, 2011; Nunnally, 1994). Buna göre EVDÖ ve alt ölçekleri Spearman-Brown, Cronbach α ve test-tekrar test güvenilirlik katsayılarının yeterli düzeyde olduğuna kanaat getirilmiştir. Ayrıca Likert tipi ölçeklerin güvenilirliğinin incelenmesinde Cronbach α tekniğinin kullanılması ölçme aracı içinde bulunan maddelerin iç tutarlılığının bir ölçütü olarak kabul edilmektedir (Özguven, 1999, Tuğut ve Gölbaşı, 2010). Buna göre maddelerin iç tutarlılık özelliğinin de yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Ölçeğin geneline ve alt ölçeklere yönelik olarak madde-toplam puan korelasyonlarına bakılmıştır. Ölçeğin geneli ve alt ölçeklere ilişkin madde-toplam korelasyonun yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Madde korelasyonu, maddelerin benzer davranışlarını örneklediğini göstermekte ve testin iç tutarlılığı hakkında bilgi vermektedir (Cabı ve Yalçınalp, 2013). Madde-toplam puan korelasyonu yorumlanırken .30 ve üzeri maddeler dikkate alınmalıdır. Çünkü .30 ve üzeri puan alan maddelerin, bireyleri ölçülen özellik açısından iyi derecede ayırt ettiği anlamına gelmektedir. Ama .20 ile .30 arasındaki maddelerin de gerekli görülürse ölçeğe alınmasının mümkün olduğu belirtilmiştir (Büyüköztürk, 2006; Cabı ve Yalçınalp, 2013).

EVDÖ ve alt ölçeklere ait maddelerin ayırt edicilik düzeylerini belirlemek için %27’lik alt ve üst grup puanları arasında t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testi sonuçları tüm maddeler ve alt ölçekler için anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. %27’lik alt-üst grup madde karşılaştırmaları için kullanılan t-testi sonuçlarının tüm maddeler için anlamlı çıkması ölçekteki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek olduğunu ve aynı davranışları ölçmeye yönelik olduklarını göstermektedir (Büyüköztürk, 2010).

Ölçek geliştirme sürecine ait geçerlilik (AFA, DFA) ve güvenilirlik (iç tutarlılık, iki yarı testi ve test tekrar test) verileri ve değerleri dikkate alındığı zaman ölçeğin geçerli ve güvenilir olmakla beraber işlevsel olduğu görülmektedir. Ayrıca oluşturulan yapı EVDÖ adı altında bir bütün olarak kullanılabileceği gibi, alt boyutların her birisi; adil olma değer ölçeği, doğruluk-dürüstlük değer ölçeği, sevgi değer ölçeği, saygı değer ölçeği, sorumluluk değer ölçeği ve yardımseverlik değer ölçeği şeklinde ayrı ayrı kullanılabilecek bir özelliğe sahiptir.

Kaynakça

- AKBULUT, Y. (2010). Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları: Sık Kullanılan İstatistiksel Analizler Ve Açıklamalı Spss Çözümleri, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- BALCI, A. (2004). Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik Ve İlkeler, PegemA Yayınları, Ankara.
- BERKOWITZ, M. ve BİER, M. (2005). What Works İn Character Education: A Research Driven Guide For Educators, Character Education Partnership, Washington, DC.
- BOLAT, Y. (2013). "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği", **Turkish Journal of Education**, 2 (4), ss. 13-27
- BOLAT, Y. (2016). "Sosyal Değerler Ve Değerler Eğitimi Anlamak", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4 (29), ss. 322-348.
- BRYMAN, A. E. ve CRAMER, D (2002). Quantitative Data Analysis With Spss Release 10 For Windows: A Guide For Social Scientists, Routledge, East Sussex.
- BÜYÜKÖZTÜRK Ş. (2010). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2006). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi: İstatistik, Araştırma Deseni Spss Uygulamaları Ve Yorum, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- CABI, E., ve YALÇINALP, S. (2013). "Öğretmen Adaylarına Yönelik Mesleki Kaygı Ölçeği (Mkö): Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 44(44), ss. 85-96.
- CAN, A. (2013). SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, PegemA Yayıncılık Ankara.
- ÇALIŞKAN, H., ve SAĞLAM, H. İ. (2012). "Hoşgörü Eğilim Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve İlköğretim Öğrencilerinin Hoşgörü Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", **Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 12 (2), ss. 1431-1446.
- ÇALIŞKAN, H., YILDIRIM, Y., ve KILINÇ, G. (2019). "Farklı Kültürel Yapıdaki Ailelerde Yetişen Öğrencilerin Sorumluluk Ve Hoşgörü Değerlerinin İncelenmesi", *Eğitim ve Bilim*, 44 (199), ss. 353-372.
- ÇİĞDEM, K. (2010). "Sosyal Bilgiler Dersi Ve Değerler Eğitimi", **Millî Eğitim Dergisi**, 40(187), 138-145.
- ÇOKLUK, Ö., ŞEKERCİOĞLU, G. ve BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2010). Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları, PegemA Yayınları, Ankara.

- DEMİRCİ, İ. ve EKŞİ, F. (2015). "Ergenler İçin Beş Boyutlu İyi Oluş Modeli: EPOCH Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerliliği Ve Güvenirliđi", **Gençlik Araştırmaları Dergisi**, 3 (3), ss. 9-30.
- DYNNESON, T. L. ve GROSS, R. E. (1982). "Citizenship Education The Social Studies: Which Is Which?", **Social Studies**, 73 (5), ss. 229-234.
- ERSOY, A. F. (2007). Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- GERBING D. W. ve ANDERSON J. C. (1993). Monte Carlo evaluations Of The Goodness-Of-Fit Indices For Structural Equation Models. In K. A. Bollen & J. S. Long (Ed.), *Testing Structural Equation Models* (pp. 40-65), Sage, Newbury Park, CA.
- GORSUCH, R. L. ve VENABLE, G. D. (1983). "Development Of An "Age Universal" I-E Scale", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 22 (2), ss. 181-187.
- HAIR, J.F., BLACK, W.C., BABİN, B.J. ve ANDERSON, R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis*, Pearson, New York.
- HOGE, J. D. (2002). "Character Education, Citizenship Education, And The Social Studies", **The Social Studies**, 93(3), ss.103-109.
- HÖKELEKLİ, H. (2011). *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KALAYCI, Ş. (2014). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- KAN, Ç. (2010). "Sosyal Bilgiler Dersi Ve Değerler Eğitimi", **Millî Eğitim Dergisi**, 40 (187), ss. 138-145.
- KARASAR, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KASAPOĞLU, H. (2013). "Okulda Değer Eğitimi Ve Hikâyeler", **Millî Eğitim Dergisi**, S.198, ss. 97-109.
- KLİNE, P. (1979). *Psychometrics and Psychology*, Acaderric Press, London.
- KLİNE, P. (1994). *An Easy Guide to Factor Analysis*, Routledge, London.
- KLİNE, P. ve COOPER, C. (1984). "A Factorial Analysis of The Authoritarian Personality", **British Journal of Psychology**, 75 (2), ss. 171-176.
- KURTDEDE FİDAN, N. (2009). "Öğretmen Adaylarının Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri", **Kuramsal Eğitimbilim**, 2 (2), ss. 1-18.
- KÜÇÜKŞEN, K. ve BUDAK, H. (2017). "Lise Öğrencilerinin Sosyal Değer Tercihlerinin Küresel Sosyal Sorumluluk Düzeylerine Etkisi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), ss.1813-1826.

- LAM, J., ARİFFİN, A. A. M., ve AHMAD, A. H. (2011). "Edutourism: Exploring The Push-Pull Factors In Selecting A University", **International Journal of Business & Society**, 12(1) ss.63-78.
- LAWSON, H. (2001). "Active Citizenship In Schools And The Community", **The Curriculum Journal**, 12 (2), ss. 163-178. Doi: 10.1080/09585170122413
- MACCALLUM, R. C., WİDAMAN, K. F., ZHANG, S. ve HONG, S. (1999). "Sample Size In Factor Analysis", **Psychological Methods**, 4 (1), ss. 84-99.
- MCGOWAN, T. M. ve GODWİN, C. M. (1986). "Citizenship Education In The Early Grades: A Plan For Action", **Social Studies**, 77 (5), ss. 196-200.
- MEB, (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Erişim adresi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>
- MEYDAN, H. (2014). "Okulda Değerler Eğitiminin Yeri Ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme", **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1 (1), ss. 93-108.
- NUNNALLY, J.C. (1994). *Psychological Theory*, McGrawhill, New York.
- OKWİLAGWE, O. A. ve MUBONYİN, M. V. (2011). "The Role of Bibliotherapy In Value System Formation By Undergraduates In The University Of Ibadan, Nigeria", **Us-China Education Review**, ss. 240-250.
- ÖZGÜVEN, İ. E. (1999). *Psikolojik Testler*, Pdrem Yayınları, Ankara.
- REISE, S. P., WALLER, N. G. ve COMREY, A. L. (2000). "Factor Analysis And Scale Revision", **Psychological Assessment**, 12 (3), ss. 287-300.
- RUSSELL, D. W. (2002). "In Search Of Underlying Dimensions: The Use (And Abuse) Of Factor Analysis In Personality And Social Psychology Bulletin", **Personality and Social Psychology Bulletin**, S.28, ss. 1629-1646.
- SANCHEZ, T. ve STEWART, V. (2006). "The Remarkable Abigail: Story-Telling For Character Education", **The High School Journal**, 89 (4), ss. 14-21.
- SAPSAĞLAM, Ö. (2015). *Anasınıfına Devam Eden Çocuklara Uygulanan Sosyal Değerler Eğitimi Programının Sosyal Beceri Kazanımına Etkisinin İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- SEÇER, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- SELVİ, K. (2006). "Developing A Teacher Trainees' Democratic Values Scale: Validity And Reliability Analyses", **Social Behavior and Personality**, 34 (9), ss. 1171-1178.

- SEZGİN, F. (2006). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Bireysel Ve Örgütsel Değerlerinin Uyumu (Ankara İli Örneği), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- TABACHNICK, B. G. ve FİDEL, L. S. (2001). Using Multivariate Statistics, Allyn & Bacon, Needham Heights.
- TAN, B. P., NAİDU, N. B. M. ve JAMİLA OSMAN, Z. (2017). "Moral Values And Good Citizens In A Multi-Ethnic Society: A Content Analysis Of Moral Education Textbooks in Malaysia", **The Journal of Social Studies Research**, 42 (2), ss. 119-134. Doi: 10.1016/j.jssr.2017.05.004
- TAN, C. ve TAN, C. S. (2014). "Fostering Social Cohesion And Cultural Sustainability: Character And Citizenship Education In Singapore", **Diaspora, Indigenous, and Minority Education**, 8 (4), ss. 191-206. Doi: 10.1080/15595692.2014.952404
- TAŞ, H. (2016). Mesnevî Destekli Değerler Eğitiminin İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Tutumlarına Etkisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun.
- TDK, (2005). Türkçe Sözlük (10.bsk.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TUĞUT, N. ve GÖLBAŞI, Z. (2010). "Cinsel Yaşam Kalitesi Ölçeği-Kadın Türkçe Versiyonunun Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması", **Cumhuriyet Medical Journal**, 32(2), ss. 172-180.
- TUNCA, N. (2012). İlköğretim Öğretmenleri İçin Mesleki Değerler Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Değerlerinin Belirlenmesi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- TURAN, S. ve AKTAN, D. (2008). "Okul Hayatında Var Olan Ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, 6(2), ss. 227-259.
- WESTHEIMER, J. ve J. KAHNE. (2004). "What Kind Of Citizen? The Politics Of Educating For Democracy", **American Educational Research Journal**, 41 (2), ss. 1-30. Doi: 10.3102/00028312041002237
- WILKINS, G. (1999). "Making Good Citizens: The Social And Political Attitudes Of Pgcce Students", **Oxford Review of Education**, 25 (1-2), ss. 217-231.
- YEŞİL, R. (2002). Okul ve Ailede İnsan Hakları Ve Demokrasi Eğitimi, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- YEŞİL, R. ve AYDIN, D. (2007). "Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem Ve Zamanlama", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11 (2), ss. 65-84.

- YILDIRIM, Y. (2019). Okul Dışı Etkinlik Temelli Değerler Eğitimi Programının Öğrencilerin Etkin Vatandaşlık Değerlerine Etkisi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya.
- YILDIRIM, Y. ve AKPINAR, E. (2016). "Cinsiyet Faktörünün Ortaokul 5. ve 6. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Olgunluk Düzeyine Etkisi", **International Journal of Field Education**, 2 (1), ss. 20-32.
- YILDIRIM, Y. ve ÇALIŞKAN, H. (2018). "2005 ile 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarındaki Değerlere Ve Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşleri", **Journal of Multidisciplinary Studies in Education**, 1 (1), ss. 7-23.